

De slesvigske plebiscit-frimærker 1919-1920

Af ANTON MARCKMANN

I de to slesvigske afstemningszoner satte Versailles-traktaten også sine spor på det postale område i form af udgivelsen af specielle frimærker, der var gældende frankering i den korte tid i 1920, da zonerne var et statsløst område og underlagt international administration. Ser man bort fra filatelistkredse, er eksistensen af disse frimærker ikke kendt af mange i dagens Danmark, men med en tidshorisont på 90 år tilstræber denne artikel at opfriske kendskabet til frimærkerne og deres spændende historie.

Indledning

Skønt Danmark var neutral under 1. Verdenskrig, gav freden og Versailles-traktaten dog anledning til dønninger, der på skelsættende vis mærkedes også i det danske samfund. I traktaten, der den 28. juni 1919 blev underskrevet af de krigsførende magter, omhandler artikel 109 til 114 udelukkende Slesvig.¹ I artikel 109 siges, at grænsen mellem Tyskland og Danmark skal fastsættes i overensstemmelse med befolkningens ønsker, dvs. ved en folkeafstemning. Fra den 10. januar til den 15. juni 1920 var de lovgivende og administrative beføjelser i de slesvigske zoner I og II overgivet til en international kommission, indtil tilhørsforholdet var blevet afklaret efter udfaldet af folkeafstemningerne.

I denne godt fem måneder lange periode havde zonerne deres egne frimærker, de såkaldte plebiscit-frimærker, der i flere serier blev anvendt som porto i de slesvigske afstemningsområder.² I ren dansk udgave var frimærkerne i omløb i tiden 20. maj til 17. juli 1920 i zone I. Ud over de vestindiske øer er det det eneste danske område, der på daværende tidspunkt havde sine egne frimærker.

Denne artikel har til hensigt at beskrive hændelser og personer bag fremkomsten af de specielt udarbejdede slesvigske plebiscit-frimærker og deres anvendelse i afstemningszonerne I og II i perioden fra 25. januar 1920 til 15. juni 1920 med udfasning kort herefter. Hele forløbet udspillede sig i løbet af godt et år, nemlig fra juli 1919 til juli 1920.

Zoneinddelingen i Slesvig. En Zone III blev aldrig aktuel. Gengivet med tilladelse af afdøde tegner Arne Gaarn Baks søn.

Ifølge Versailles-traktatens ordlyd skulle Slesvig rømmes for tysk militær, hvorefter området udøvende og lovgivende myndighed i de geografisk nøje angivne zoner I og II i afstemningstiden skulle overdrages til en international kommission, der fik betegnelsen »Commission Internationale de Surveillance du Plébiscite Slesvig«, forkortet til C.I.S. Kommissionen skulle efter traktatens ordlyd bestå af fem kommissærer, der blev udvalgt i perioden juni til juli 1919. Tre medlemmer blev udpeget af de allierede hovedmagter og to af henholdsvis den norske og den svenske regering.

Såkaldte plebiscit-frimærker er ingenlunde et isoleret slesvigsk fænomen. I henhold til Versailles-traktatens sektion 3, artikel 88, 94 og 96, blev der i 1920 også afholdt folkeafstemning om det statslige tilhørsforhold i enkelte østtyske grænseområder, der ligesom de slesvigiske zoner I og II i afstemningsperioden var underlagt administration

af en »Commission interalliée«. I denne periode fremstilledes her plebiscit-frimærker, der enten var overstemplede, gængse tyske (Germania) frimærker, som det var tilfældet i det østprøjsiske område Allenstein, eller helt nye frimærker som i området Øvre-Schlesien eller en kombination af overstemplede Germania-mærker og nye frimærker som i det østprøjsiske område Marienwerder. Frimærkerne var påtrykt områdets betegnelse, kommissionens navn og ordet plébiscite. Disse frimærker havde som de slesvigske en kort levetid.³

Kommissionen sættes sammen og frimærkeproduktionen planlægges

Som præsident udpegedes den engelske gesandt ved det danske hof, sir Charles Marling. Frankrig stillede med den nyudnævnte gesandt i København, Paul Claudel, kendt som både digter og diplomat. Han havde umiddelbart forinden afløst gesandt Conty, som havde kontakter til kredse, der talte for danske interesser i grænsespørgsmålet, hvilket den danske regering Zahle havde udtrykt bekymring over. Efterfølgeren Paul Claudel betegnedes som værende udtalt tysk-fjendtlig.⁴ USA ønskede ikke at underskrive ratificeringen og undlod derfor at sende en repræsentant. Kommissionens øvrige medlemmer var den »neutrale« svenske landshøvding Oscar v. Sydow og den norske telegrafidirektør Thomas Th. Heftye, der havde en fortid som politiker og forsvarsminister. Han betegnes som prodansk. Kommissionen endte således med at have fire kommissærer.

Den vigtige post som generalsekretær blev besat med John Charles Brudenell-Bruce, hyppigt omtalt med efternavnet Bruce; han blev hentet fra den engelske ambassade i København, hvor han var legationssekretær.⁵ Tyskland havde, som den slagne part, ingen repræsentant. Set med nutidens øjne kan man diskutere, om kommissionen med sin sammensætning kunne siges at være uhildet i forhold til f.eks. grænseproblematikken.

Afventende ratificeringen af Versailles-traktaten og dermed tidspunktet for overtagelsen af lovgivning og administration i afstemningsområdet etablerede kommissionen sig og holdt sit første møde den 2. august 1919 i en 4-værelses lejlighed, tilhørende det italienske generalkonsulat, på adressen Peder Skramsgade 5, Gammelholm i København.⁶ C.I.S.' kommissorium var vidtspændende. Der skulle således træffes forberedelser til afholdelse af folkeafstemningerne i zone

Den internationale kommission (C.I.S.). Fra venstre mod højre: Claudel, v. Sydow, Marling, Brudenell-Bruce, Heftye. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

I og II, udarbejdes forslag til grænsedragning og regler for overtagelse af vigtige samfundsfunktioner, såsom politi-, told-, skatte- og postvæsen m.m.⁷ Og hermed kommer plebiscit-frimærkerne ind i billedet som en lille brik i det store puslespil.

Som en person, der på et meget tidligt tidspunkt gav stødet til frimærkernes eksistens, må nævnes den franske professor Paul Verrier. Hans speciale var sprog, især nordiske, og han beherskede det danske sprog. Han var i kraft af sin interesse for Sønderjylland og sine initiativer til gavn for sønderjyske krigsfanger under 1. Verdenskrig populær og højt skattet i danske/sønderjyske cirkler i København og havde berøring til kredsen, som var ved at forberede oprettelsen af C.I.S.⁸

Det gælder således den franske gesandt Conty, som også angives at være en af idégiverne bag frimærkerne. Conty havde oprindeligt tænkt, at kommissionen i sin virksomhed skulle udstyres med et særligt mærke, men det blev hurtigt, også efter tilskyndelse af generalsekretærens danskfødte hustru, udviklet til et regulært frimærke. Med denne baggrund havde Verrier insiderviden om, hvad der rørte sig i denne »klike« i slutningen af juli 1919 og var vidende om, at den

Professor Paul Verrier (1860–1938), sønderjydernes ven og fortaler. Han interesserede sig stærkt for sønderjydernes vilkår under det tyske herredømme, og under forløbet af 1. Verdenskrig fik han udvirket, at mere end 500 sønderjyske krigsfanger blev samlet i en krigsfangelejr i Aurillac i Sydfrankrig, hvor de fik en tålelig behandling. For sine fortjenester blev han i april 1919 udnævnt til kommandør af Dannebrog, og i 1920 tildelte rigsdagen ham en livsvarig hædersgave på 10.000 franc årlig. Foto: Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie.

vordende kommission planlagde at udgive specielle frimærker og stempler til brug i afstemningsområdet. Paul Verrier blev nu den, der tog kontakt til en tegner eller kunstner, der kunne påtage sig at tegne disse frimærker. Hans valg faldt på tegneren August Carstens, hvis kunstneriske kvaliteter han var bekendt med. I et brev skriver han den 21. juli 1919:

»Kære Herr Carstens! Tusind Tak for Deres smukke Clichéer. De vil være mig et værdifuldt Minde om mit Ophold i Danmark, især om vort Møde hos »To Løver«.»⁹ Jeg har et Ærinde til Dem: Den interna-

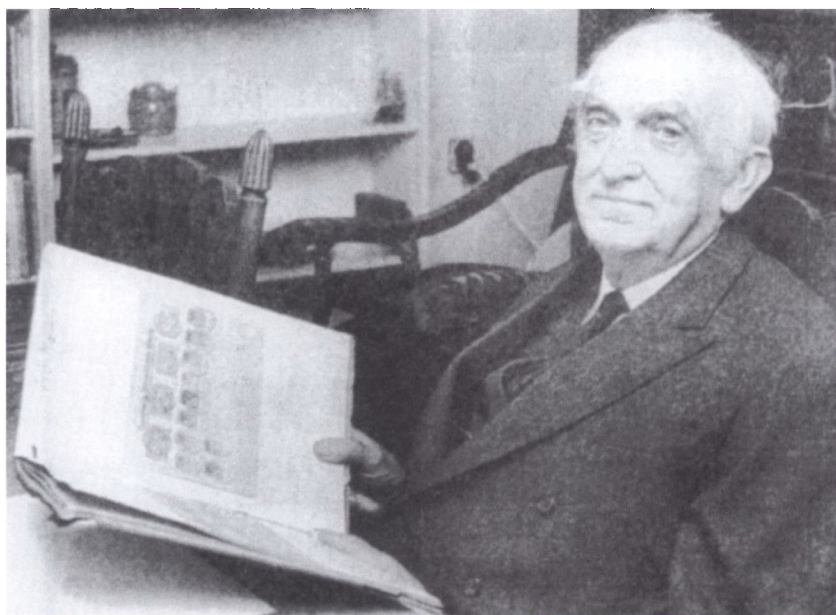
tionale Kommission, som på to-tre Maaneder skal administrere Sønderjylland, har brug for Frimærker og Stempler. Jeg tænker, De kunde tegne dem. Har De ikke Lyst? Hvis saa er, beder jeg Dem snarest muligt henvende Dem til den franske Legation (Trondhjemsgade 5). Vor Gesandt (ambassadør) Herr Conty, venter Dem. (...) Den franske Gesandt kan naturligvis ikke træffe nogen definitiv Bestemmelse, men kan, som Kommissionens Medlem, foreslå dem Deres Tegninger, hvis han synes om dem. Alt dette er endnu usikkert og hemmeligt, i det mindste fortroligt. Jeg beder Dem ikke omtale det.»¹⁰

Carstens fulgte Verriers opfordring; hans henvendelse til Conty blev positivt modtaget, hvorefter han udarbejdede skitser til frimærkerne. Den 8. august forsøgte han forgæves at træffe Verrier for at vise ham tegningerne, men nogle dage senere modtog han følgende brev, der er dateret mandag den 11. august 1919:

»Kære hr. August Carstens! Det gør mig ondt, at jeg ikke var hjemme, da De i Fredags kom til Paladshotellet for at besøge mig og vise mig Deres Udkast! Det haster! Kan De allerede i Morgen (Tirsdag) kl. 11, gaa til Kommissionens Kontor? Det er Peder Skramsgade 5, paa første Sal. Sekretæren, mr. Bruce, en Englænder, som kan Dansk, venter Dem. Glem ikke at sige, at Tegningerne er bestilt af den forhenværende franske Gesandt, Hr. Conty. Tak igen for Deres Tegninger og Clichéer! I Hast! Venlig Hilsen Deres hengivne Paul Verrier.»¹¹

Efter at C.I.S. havde givet tilslutning til hans forslag, tegnede han i den følgende tid en række nye udkast til frimærkerne.

Under sine hyppige besøg i kommissionen i Peder Skramsgade havde tegneren luftet tanken om at blive funktionær i C.I.S. Chancen herfor opstod i januar 1920, da et medlem af staben pludselig måtte melde forfald. Med kort varsel måtte han den 13. januar 1920 tage af sted fra København til kommissionens nu oprettede hovedkvarter i Flensborg ombord på den franske krydser »La Marseillaise« sammen med mange andre C.I.S.-funktionærer og en del franske alpejægere foruden en hel del gods til kommissionen. Efter ankomsten til Flensborg den 14. januar 1920 blev han sendt til Hamborg som pas-officer, hvis opgave var at kontrollere papirerne hos de tyske statsborgere, der skulle til Slesvig for at deltage i afstemningerne. Herefter blev han souschef i kommissionens postafdeling og sluttede endelig i Kol-

Tegneren August Carstens (1891–1971) med en luksusmappe med samtlige udgaver af plebiscit-frimærkerne, overrakt ham af C.I.S. ved kommissionens nedlukning. Avisudklip fra Jydske Tidende den 25. januar 1970.

lund ved kommissionens afvikling. I et interview i Jydske Tidende har August Carstens i 1970 givet en detaljeret beskrivelse af sin tid i den internationale kommission.¹²

Generalsekretæren anmodede i august 1919 det danske generalpostdirektorat om at være kommissionen behjælpelig med at fremstille plebiscit-frimærkerne. Hvervet blev medio august overdraget til chefen for postmaterielkontoret Maximillian Oscar Ræder.¹³ Ræder havde siden 1893 været ansat ved postvæsnet.¹⁴ Som kontaktperson til C.I.S. beskriver han selv de kommende måneder som en travl tid, da det var umuligt at vide, hvornår kommissionen skulle overtage administrationen af afstemningsområderne. Ræder havde næsten dagligt konference med Brudenell-Bruce bl.a. om udformningen af frimærkerne og deres trykning, og Carstens udkast blev på Ræders foranledning ændret gang på gang, indtil de fandt deres endelige udformning.¹⁵ I december 1919 blev han udpeget som chef for postforvaltningen i C.I.S. med en månedsløn på 1.000 kroner at regne fra den dag, den endelige ratificering af fredsbestemmelserne fandt sted, dvs.

M.O. Ræder (1874–1968). Efter tiden i C.I.S. var han postmester i Sønderborg indtil 1944. Som pensionist udfoldede han sig som en fængslende rundviser på Dybbøl Banke. Hans sidste rundvisning i 1966 gjaldt mandskabet på kongeskibet »Dannebrog«. Privat foto, 1916/17.

fra den 10. januar 1920. I sit svarudkast til kommissionens ansættelsesbrev takker Ræder for »det foreslåede meget rundelige vederlag«. ¹⁶

Ræder ankom den 14. januar til Flensborg med »La Marseillaise« sammen med en række af kommissionens øvrige medarbejdere og med den tunge last af trykte frimærker. Samme dag ankom generalsekretæren ombord på en engelsk destroyer. Først den 26. januar indfandt selve kommissærerne sig med tog til Flensborg, hvor C.I.S.' hovedsæde var blevet oprettet på hotel »Flensburger Hof«. Ud over stillingen som chef for postdepartementet med ansvar for den postale service i de to zoner og som kommissionens forbindelsesled

til de tyske postale myndigheder fik Ræder i løbet af sin embedsperiode overdraget andre opgaver: chef for valutacensuren, for kurer tjene-
nester, for kommissionens pasvæsen, desuden blev han tillagt politi-
mæssige beføjelser.¹⁷

Kommissionens generalsekretær Brudenell-Bruce var i årene 1916-1918 legationssekretær ved den engelske ambassade i København.¹⁸ Herfra blev han »håndplukket« til C.I.S. og blev det faste og konstante element i kommissionens virke. Da præsidenten sir Charles Marling ofte var på rejse til København og Paris, ordnede Brudenell-Bruce alt det praktiske for kommissionen.¹⁹

Fra en af sine nærmeste medarbejdere får Brudenell-Bruce det skudsmål, at »han var en skarp iagttager (og) (...) en mand fra top til tå, der forenede i sig alt, hvad der hører til den højeste britiske kultur«. ²⁰ Han var kommissionens overordnede ansvarlige ved frimærkernes tilblivelse, fulgte deres udarbejdelse på nærmeste hold og gav selv forslag til udformningen af nogle af disse.

Selvom engelsk var det sprog, som kommissionens medlemmer og stab, der var af vidt forskellig nationalitet, brugte i deres arbejde, var det en fordel, at generalsekretæren beherskede både dansk og tysk. Da kommissionsmedlemmerne i midten af april 1920 havde fuldendt deres vigtigste opgaver, forlod de Flensborg, hvorefter Bruce blev forsynet med særlige fuldmagter for at bestride opgaverne, indtil grænsedragningen var en realitet den 15. juni.²¹ Dagen derpå forlod han Flensborg og tog en kort tid ophold på kurhotellet i Kollund. Fra officiel side blev hans indsats værdsat ved udnævnelse til Member of the British Empire og til kommandør af Dannebrog. Efter sin aktive tjeneste slog han sig i slutningen af 1930'erne ned på en lille ø i British Virgin Islands.²²

Endelig udformning og tryk af plebiscitfrimærkerne

Der var i kommissionen enighed om, at frimærkerne skulle sættes i omløb som almindelig porto for hele afstemningsområdet, når kommissionen var trådt i funktion og havde overtaget administrationen og lovgivningen her. Med kommissionens accept gik August Carstens i august 1919 og den følgende måned i gang med at udarbejde udkast til plebiscit-frimærkerne. Da datoen for kommissionens overtagelse af administrationen i zone I og II, og dermed for frimærkernes debut,

Brudenell-Bruce (1885–1960) ved sit arbejdsbord. Han var ud af en engelsk aristokratisk familie (Tudorslægten). Efter sin uddannelse, bl.a. på den berømte kostskole Harrow, søgte han ind i diplomatiet. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

stadig svævede i det uvisse, foregik tegnerens arbejde under et vist tidspres.

Eftersom møntfoden i de to zoner indtil videre skulle vedblive med at være tysk, blev frimærkerne trykt i pfennig- og mark-værdier. Hans udkast til pfennig-mærkerne med de slesvigske løver omkranset af laurbærblade gik glat igennem, og det samme gjorde udkastet til mark-værdierne. Det københavnske bogtrykkerfirma H.H. Thiele erklærede sig indforstået med at trykke frimærkerne, og træsnit af mærkerne og klichéer blev herefter udarbejdet af xylografen H.R. Müller.²³ Da de første prøvetryk forelå den 18. august, opdagede kommissionens sekretariatsleder Richard Thirsk, at man med lidt fantasi som et fikserbillede i mark-mærkets midte kunne se en ørn med udbredte vinger svarende til det præjisiske våben, og Ræder kunne også få en tysk militær-pikkelhue ud af det med en kugle i stedet for en spids i hjelmens top.²⁴

I sort-hvid tryk ses t.v. den primært godkendte, men derpå annullerede udgave af frimærkerne i mark-værdier. T.h. de forkastede andet og tredje udkast og nederst den godkendte udformning med kirken i baggrunden til højre. Foto: Post & Tele Museum, København.

I begge tilfælde kunne mærket utilsigtet blive opfattet som propaganda for den tysksindede del af befolkningen, hvorfor godkendelsen da også blev annulleret dagen efter, den 19. august. Generalsekretæren bestemte herefter, at mark-værdierne skulle fremstilles i dobbelt størrelse. Carstens næste udkast viste som baggrund en kæmpehøj i venstre side og en mølle i højre. Også dette blev forkastet, da Ræder gjorde opmærksom på, at møllen var et dansk, nationalt symbol. Som det næste udkast foreslog Ræder at anbringe en typisk dansk landsbykirke i højre side af billedet, men det blev også forkastet, da man ikke fandt, at der var nogen særlig forbindelse mellem kommissionen og kirken. Så blev kirken erstattet med en gruppe træer. Da prøvetrykket forelå, indstillede Ræder det til kassation, da de lyse felter dominerede over svagere mørke. Så blev der tegnet et nyt mærke, og her fik Ræder igen listet sin kirke, ganske vist i noget formindsket udgave, ind i højre side af baggrunden, og dette udkast gik glat igennem.²⁵

Ark med samtlige plebiscit-frimærker. Det er ingen underdrivelse at sige, at de er en fryd for øjet, ikke mindst mark-værdierne. Privat foto.

Det er en interessant detalje ved frimærkerne, at Slesvig staves efter dansk retskrivning og ikke efter den tyske. I alle udgaver indgår de slesvigske løver som motiv og betegnelsen »Plebiscit« står på en fremtrædende plads øverst i pfennig- og nedadtil i mark-frimærkerne.

Med indhentet tilladelse fra verdenspostunionen i Bern, og efter at farvevalg og andre detaljer var på plads, kunne trykningen af frimærkerne nu gå i gang hos H.H. Thiele. De udkom i ti værdier: fra 2,5 til 75 pfennig og i en, to, fem og ti marks værdier, alle i forskellig farve og i et samlet antal på godt 40 millioner, deraf ca. 13 millioner i de hyppigst anvendte brevportoer: 10, 15 og 20 pfennig. Enkelte fejltryk kunne ikke undgås – til glæde senere for filatelister. Desuden fremstilledes brevkort (helsagsbrevkort) med værdierne 7,5, 10 og 15 pfennig i et samlet antal af cirka 600.000.²⁶

I oktober kom Brudenell-Bruce med det forslag, om ikke kommissionen skulle lade fremstille tjenestefrimærker til eget brug.²⁷ I løbet af få dage havde Ræder fået trykt et beskedent antal af cirka 3.400 frimærker i de ovenfor anførte værdier og i samme udformning, det største antal igen af de hyppigste brevportoer. Senere blev de trykt i større oplag. Disse plebiscitfrimærker, der blev overstemplet med bogstaverne C.I.S., er i dag sjældne og derfor eftertragtede som samlerobjekt. Også helsager med kommissionens påtrykte initialer blev trykt i begrænset omfang. Plebiscit-frimærkerne var alle færdigtrykte den 10. september 1919 og C.I.S.-mærkerne måneden efter.

Den 10. januar 1920 blev Versailles-traktaten ratificeret, og den 12. januar blev afrejsen til Flensborg med »La Marseillaise« fastlagt til den følgende dag. Imidlertid havde det tyske postvæsen ikke besvaret kom-

*Et af de sjældne C.I.S.-
tjenestefrimærker. Privat
foto.*

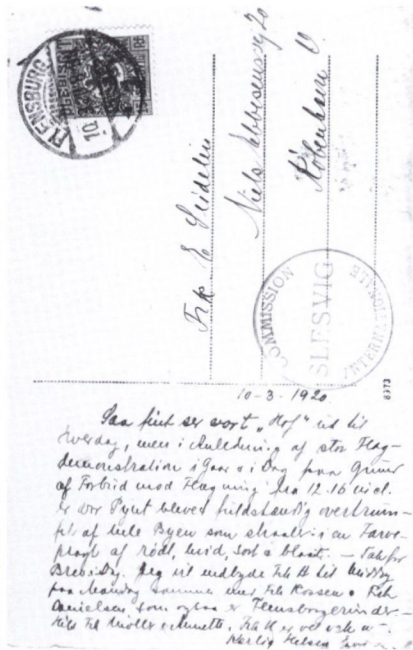
missionens anmodning om at fremskaffe fortegnelser over det estimerede frimærkeforbrug i hvert enkelt postkontor i afstemningsområdet. Men med kort varsel løste Ræder problemet. Han havde nemlig allerede tidligere sammenlignet statistiske oplysninger om de slesvigske posthuses frimærkesalg med danske posthuses og kunne nu skønne, hvad der ville være brug for i zone I og zone II i en fire måneders periode. Antallet fordoblede han af hensyn til øget salg til samlere.

Frimærkerne skulle nu i løbet af et døgn pakkes i kasser beregnet til de enkelte posthuse. Ræder fik i en fart indkaldt postmaterielkontorets personale, som så i løbet af kort tid fik ordnet pakningen, der blev læsset på fire lastbiler og kørt til Frihavnen, hvor orlogsskibet lå med dampen oppe. Kasserne med frimærker og andet postalt gods vejede adskillige tons, de tungeste kasser mellem 300 og 400 kilo.²⁸

Frimærkerne i anvendelse

Efter at de tyske tropper den 24. januar havde forladt afstemningsområdet og var blevet afløst af de allierede besættelsestropper, og da kommissionsmedlemmerne to dage senere var ankommet til Flensborg, var administrationen og forvaltningen definitivt overgået til C.I.S. for, skulle det vise sig, en cirka fem måneders periode. De mange pakker med frimærker til posthusene blev hurtigt fordelt, og allerede den 25. januar var frimærkerne blevet sat i omløb. De tidligere anvendte tyske frimærker kunne ombyttes med plebiscit-frimærker inden for en frist på seks dage.

Kommissionens egne frimærker med C.I.S.-stempel blev i de første otte til ti dage i Flensborg anvendt til frankering af al udgående post; derefter havde kun kommissærerne, generalsekretæren og general-

Brevkort med på forsiden billede af Hotel »Flensburger Hof« med kommissionsmedlemmernes flag, og på bagsiden ses i adresserubrikken kommissionens stempel. Kortet er stemplet den 10. marts 1920 og afsendt af en funktionær i C.I.S. Teksten giver en situationsbeskrivelse af den flensborgske befolknings protest mod et forbud mod flagning i dagene op til afstemningen i zone II den 14. marts. Da brevkortet ikke er tjenstligt, er der ikke anvendt tjenestefrimærke som porto. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

sekretariatet tilladelse til at bruge disse mærker. Kurerposten til København blev lagt i en intern postkasse, der bar påskriften Lettres pr. Courrier à Copenhague.

Folkeafstemningen den 10. februar 1920 i zone I gav et klart dansk flertal på 74,2%, medens afstemningen i zone II den 14. marts resulterede i en lige så markant tysk majoritet på 80,2%, i Flensborg stemte 75,2% for Tyskland. Den 5. maj rykkede dansk militær ind i zone I, hvor den danske valuta blev indført den 20. maj og samtidig indførtes plebiscit-frimærker påtrykt 1. Zone med værdiangivelser i dansk mønt, dog blev værdierne på 35 øre samt to, fem og ti kroner først udleveret den 28. maj.²⁹

Motiverne på mærkerne var i øvrigt identiske med de tidligere gældende plebiscit-mærker, som fortsat kunne anvendes i zone I indtil

den 27. maj. 1. Zone-mærkerne blev trykt i et samlet antal af knap ni millioner eksemplarer, heraf udgjorde mærkerne med værdierne fra en til 20 øre ca. seks millioner. Filatelister holder stadig et vågent øje med fejltrykte eksemplarer. Der blev også trykt ca. 300.000 helsager med dansk tekst og dansk værdiangivelse. Mærkerne havde en kort levetid, de gik ud af brug den 17. juli 1920.

I Zone II var plebiscitfrimærkerne i den oprindelige udformning med værdiangivelser i pfennig og mark gyldige indtil den 23. juni 1920, idet tyske frimærker var blevet genindført den 15. juni. C.I.S.-frimærkerne var i brug indtil den internationale kommissions afrejse den 16. juni. Da kommissionen i sin levetid kun anvendte omkring 3.300 tjenestefrimærker, medens der blev trykt i alt ca. 54.000 foruden helsagsbrevkort, blev et stort restoplæg af disse eftertragtede frimærker i august brændt i en have i Kollund under opsyn af den afgæde generalsekretær.³⁰ Efter afstemningen i zone I den 10. februar 1920 lod C.I.S. fremstille et ark med samtlige plebiscitmærker, stemplet i Sønderborg på afstemningsdagen.³¹

Frimærkerne blev alle trykt i København hos H. H. Thiele. Om fordelingen af omkostningerne ved fremstillingen og distribueringen og om indtægterne ved salget af de mange frimærker blev der indgået et forlig mellem C.I.S. og de tyske embedsmænd i postetaten ved Oberpostdirektion i Kiel, som fortsat stod for den postale administration i de to zoner. Tyskland skulle betale alle udgifter til fremstilling og distribuering af frimærkerne mod til gengæld at få udbetalt et beløb udregnet som gennemsnitsindtægten i tre år samt ti procent af indtægterne ved mersalget.

Af pfennig-mærkerne blev der solgt for cirka 12 millioner mark. Heraf fik Tyskland cirka halvanden million samt godt en million mark for 10 procent af mersalget. Resten, ca. 9,5 millioner mark, blev delt ligeligt mellem kommissionen og Tyskland. For zone 1-mærkerne var tallene ikke så høje på grund af deres korte levetid.³²

Mere end halvdelen af kommissionens samlede udgifter på omtrent tre millioner kroner, der også dækkede udgifterne til afholdelse af afstemningerne, hotelforplejning m.m., blev udredt gennem frimærkesalget, der tillige inkluderede et stort salg til frimærkesamlere. Afregningen for frimærkesalget skete i mark, hvis værdi i afstemningsperioden på grund af den tyske inflation var faldet fra 88 danske øre i januar til 22 øre i slutningen af maj. Til orientering kan oplyses, at kommissærerne månedsvist blev aflønnet med 200 engelske pund,

Frimærke med 1. Zone-stempel. Postkontorets frimærkestempel er endnu ikke (den 10. juni 1920) blevet ændret til dansk stavemåde. Privat foto.

generalsekretæren med 5.000 kroner og postdirektør Ræder med 1.000 kroner, og alle havde desuden frit ophold.³³

C.I.S. nedlægges

Den nye grænse mellem Danmark og Tyskland blev officielt trukket den 15. juni 1920, og samtidig afsluttedes plebiscit-frimærkernes kortvarige levetid.

Kommissionsmedlemmerne havde allerede i midten af april forladt Flensborg efter at have afgivet forslag til grænsedragning, men generalsekretæren og hans nærmeste medarbejdere blev og varetog opgaverne til og med den 15. juni ved udløbet af kommissionens mandat. Dagen efter ved 12-tiden blev der holdt afskedsceremoni. De fleste af kommissionens medarbejdere havde da fået deres afsked med en måneds løn, mens generalsekretæren og nogle af de højtstående embedsmænd slog sig ned på kurhotellet i Kollund for i den følgende tid at fuldende det store afviklingsarbejde. M.O. Ræder sluttede definitivt den 29. juli. Straks herefter overtog han postmesterembedet i Sønderborg.³⁴

Ved sin opløsning havde kommissionen ladet fremstille ca. 80 luksusmapper i rødt lærredsbind, indeholdende et sæt plebiscitmærker i tysk og dansk (zone I) møntfod, et sæt C.I.S.-mærker og nogle plebiscit-helsager, alle ustemplede. På den sidste side af omslaget er indsat kommissionens laksegl over en silketråd, der går igennem alle blade. Disse mapper blev, med kommissionsmedlemmernes og generalsekretærens underskrift, skænket til C.I.S.' embedsmænd og til personer, der havde spillet en betydende rolle i afstemningsområdet, der-

Kommissionens interne postkasse (52×38×16 cm), som indtil for nylig har været i familien Ræders besiddelse. Foto: Anton Marckmann.

iblandt tyske. På mappens omslag er modtagerens navn og de slesvigske løver indfældet i guld.³⁵

De slesvigske plebiscit-frimærker som samlerobjekt

Filatelisterne har en stor interesse i frimærkerne fra afstemingstiden. Der forhandles jævnligt mærker af den først udgivne serie og af 1. zone-serien, der begge blev trykt i betydeligt antal og derfor ikke er vanskelige at erhverve.

Brudenell-Bruce i jaket og med høj hat og Ræder (tv.) foran hotel »Flensburger Hof« ved ceremonien den 16. juni 1920 kl. 12. Foto: Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot.

Derimod udbydes breve og kort med de eftertragtede C.I.S.-tjenestemærker overordentligt sjældent på markedet. Disse frimærker blev kun brugt i begrænset omfang ved kommissionens postforsendelser, og et stort restoplæg blev destrueret efter grænsedragningen. Enkelte C.I.S.-sæt og ark, både stemplede og ustemplede, kom dog i 1920 i privates besiddelse, blandt andet som gave til personer, som kommissionen hermed ville vise sin erkendtlighed overfor, således til 21 medarbejdere.

bejdere fra paskontoret.³⁶ Så sent som den 26. juli 1920, mere end en måned efter kommissionens nedlæggelse, donerede generalsekretæren en mappe til museet i Flensborg. Den indeholder ark med samtlige førsteudgave frimærker og tjenestemærker, alle ustemplede, men ingen zone 1 mærker, da disse jo ikke var i omløb i det tyske område. Mappen indeholder desuden en del ustemplede brevkort, de såkaldte helsager.³⁷

Et komplet sæt C.I.S.-frimærker sættes i dag i filatelistkredse til en værdi af 42.000 kroner, og i 2009 blev en af kommissionens luksusmapper solgt på auktion for 4.600 kroner.³⁸ På Post- og Telemuseet i København kan ark af samtlige plebiscit-frimærker og udgaver beses, og det tyske mindretals museum i Sønderborg (Deutsches Museum Nordschleswig) erhvervede i 1989 en imponerende privatsamling, indeholdende samtlige plebiscit-udgaver og dertil en række helsager, fejltryk og varianter. Samlingen, der ved overtagelsen blev vurderet til en værdi af 140.000 kroner, befinder sig nu i en bankboks.³⁹

Afrunding

Efter at tyske frimærker var inddraget den 25. januar 1920 i zone I og II, blev plebiscit-frimærkerne samtidigt sat i omløb som afstemningsområdets gældende brev- og forsendelsesporto. Kommissionen havde herved også på det postale område markeret den særlige status, som de to zoner opretholdt i den »regeringsløse« tid fra den 10. januar til den 15. juni 1920, da C.I.S. midlertidigt fungerede som lovgivende og administrativ myndighed.

Frimærkerne skulle være »neutrale« i deres udformning i den forstand, at de ikke kunne tolkes i retning af en national holdning eller et nationalt tilhørsforhold, og her havde den danske tegner en ikke helt taknemlig bestillingsopgave at løse. Det kunstneriske resultat blev særdeles vellykket, men markmotiverne kan mistænkes for at have et (bevidst?) dansk islæt med den karakteristiske danske landsbykirke og kæmpehøj som baggrund. Bortset fra denne indvending yder udformningen af de slesvigske plebiscit-frimærker fuld retfærdighed til afstemningsområdets uafklarede nationalitet. Havde man i Slesvig bibeholdt og overstemplet de tyske Germania-mærker, som det var tilfældet i nogle østtyske afstemningsområder, kunne man med god grund have udlagt dette som en tilkendegivelse af en tyskvenlig holdning.

LITTERATUR OG KILDER

Upublicerede kilder

Landsarkivet Aabenraa (LAA):
Acc.1868, M.O. Ræders privatarkiv

- Dagbog 5. maj-31. juli 1920
- Notater fra 24. januar 1929 til 1960'erne
- Utrykt manuskript med kritiske bemærkninger til en artikel i det kgl. danske postvæsens festskrift 1924 om de postale forhold i afstemningsområdet og med korrigerende oplysninger

Post- og Telemuseum, København: Arkiv, Samling 49, plebiscit-frimærkerne

- Opgørelsesbog over leverede frimærker til frimærkekontrollen i perioden 24. maj 1919 til 30. december 1921, fabrikation 133.
- Brev. Paul Verrier til Paul Carstens fra den 21. juli 1919.
- Brev. Paul Verrier til Carstens fra den 11. august 1919.

Lokalhistorisk Arkiv, Sønderborg:

- Interview ved Sv. Alkjærsg i DR d. 14. marts 1962: M. O. Ræder, postmester (Båndoptagelse og afskrift)

Sønderborg Slot, Arkiv: Arkivnummer 0.5.4.

- Kopi af ledsagebrev dateret d. 6. november 1943 fra M. O. Ræder ved aflevering af materiale til Post- og Telegrafmuseet i København.
- Diverse billeder omkring perioden.

Städtisches Archiv, Flensburg: XVI, Abstimmungsarchiv 00066.

Litteratur

Adriansen, Inge og Broder Schwensen:
Fra det tyske nederlag til Slesvigs deling

1918-1920. Sønderjyske billeder. Aabenraa og Flensburg, 1995.

Andersen, H.: *Die Briefmarken von Nord-Schleswig*. Neues Handbuch der Briefmarkenkunde. Heft 8. Frankfurt am Main, 1962

Andersen, J.: Adskillelsen fra og foreningen med Sønderjylland. «*Det kongelige danske postvæsen gennem 300 år*». Festskrift, udg. af generaldirektoratet for postvæsenet. København 1924, s. 129-222.

Clausen, M.P.: »Plebiscit-frimærkerne i Slesvig 1920«. *Historisk Samfund for Als og Sundeved*, hæfte 48, 1969, s. 46-53.

Correl, F.D.: »The Slesvig plebiscite of 1920«. *Nordia 2001* – Tucson, Arizona – 19.-21. januar 2001, s. 1-31.

Danmark frimærkecatalog 2007, Slesvig : s. 291-292. AFA-forlaget.dk.

Dansk fremmedordbog. Munksgaard 1997

Jydske Tidende 25. januar 1970. Interview med August Carstens.

Miang, B.: »Omkring det sønderjydske ministerium og den internationale kommission«. *Historisk Samfund for Als og Sundeved*, hæfte 48, 1969, s. 5-33.

Michel. *Deutschland-Spezial Katalog*, 2008. Deutsche Abstimmungsgebiete s. 691-779. Schwarzenberger Verlag.

Nehm, H.: »Slesvig Plebiscit udgaven 1920«. *Nord. Filat. Tidsskrift* nr. 1, 2008, s. 5-12.

Rerup, Lorenz: *Slesvig og Holsten efter 1830*. 1982.

Ræder, M.O. Phila-kronik i Berlingske Tidende, 7. december 1963.

Stolz, G.: *Volksabstimmung Nordschleswig 1920. Plebiscit Slesvig*. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft, 1990.

NOTER

1. Versailles-treaty. Section 3, art. 109-114. <http://history.sandiego.edu/gen/text/versailletreaty/vercontents.htm>.

2. Plebiscit er den latinske betegnelse for en folkeafstemning om et lands eller landsdels statslige tilhørsfor-

- hold. Dansk fremmedordbog. Munksgaard 1997, s. 741.
3. Michel. Deutschland-Spezial Katalog, 2008. Deutsche Abstimmungsgebiete s. 691-779. Schwarzenberger Verlag.
  4. Adriansen, I. og Broder Schwensen, 1995, s. 19. Dette var dog ganske i tråd med den franske regerings tyskfiendtlige holdning.
  5. Miang, B. 1969, s. 21-23.
  6. Ræder, M.O. Phila-kronik i Berlingske Tidende, 7. december 1963.
  7. Adriansen, I. og Broder Schwensen 1995, s. 21.
  8. <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/3066>: Verrier, Paul, 1860-1938, fransk professor.
  9. Carstens tegnede således Paul Verriers ex libris, og de havde mødt hinanden i den sønderjyske studenterforening »To Løver«, hvor Verrier i 1916 var blevet udnævnt til æresmedlem. <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/3687>: To Løver.
  10. Verriers brev til Carstens, dateret den 21. juli 1919. Orig. dansk. Samling 49, Post- og Telemuseum, København. Senere blev Paul Verrier personlig rådgiver for Paul Claudel.
  11. Verriers brev til Carstens, dateret den 11. august 1919. Samling 49, Post- og Telemuseum, København.
  12. Jydske Tidende 25. januar 1970. Interview med August Carstens.
  13. Ræder, M.O. Phila-kronik i Berlingske Tidende, 7. december 1963.
  14. Personlig meddelelse fra fru Agnes Ræder Clausen, født Ræder.
  15. Ræder, M.O.: Phila-kronik i Berlingske Tidende, 7. december 1963.
  16. Nehm, H. 2008, s. 7. Kommissionens ansættelsesbrev dateret den 10. december 1919 og Ræders svarudkast. Originalen befinder sig i H. Nehms besiddelse.
  17. Interview ved Sv. Alkjærsgig i DR den 14. marts 1962: M.O. Ræder, postmester. Optaget på bånd og senere afskrevet. Kopi heraf er arkiveret på lokalhistorisk arkiv, Sønderborg. Se desuden <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/21513>: Ræder, M.O, 1874-1968, postmester.
  18. Om John Charles Brudenell-Bruce, se: www.thepeerage.com/p.2444
  19. Miang, B. 1969, s. 24.
  20. Ræder, M.O. 1921, s. 320-321.
  21. Adriansen, I. og Broder Schwensen. 1995, s. 42.
  22. Ræder, M.O. notater i dagbog. LAA, acc. 1868. Jf. desuden upubliceret manuskript LAA acc.1868, Clausen, M.P. 1969,s. 46, omkring hans kone Elsie Brudenell-Bruce.
  23. Andersen, H. 1962, s. 4-5.
  24. Samling 49. Post- og Telemuseum, København.
  25. Ledsagebrev dateret den 6. november 1943 fra M.O. Ræder ved aflevering af materiale til Post- og Telegrafmuseet i København. I kopi på Sønderborg Slot, arkivnr. O.5.4.
  26. Corell, F.D. 2001, giver i en meget grundig og detaljeret udarbejdet artikel svar på praktisk taget alt, hvad man som historisk interesse-ret eller som filatelist ønsker at få oplyst om plebiscit-frimærkerne. Der skal her henvises til s. 28-29, der er en oversigt over frimærkernes historie med angivelse af de forskellige udgavers »funktions-tid«, og til s. 6-9 (om den første frimærkeudgave), s.11-13 (om zone I frimærkerne) og s. 15-18 (om C.I.S.-frimærkerne).
  27. Ræder, M.O. 1921, s. 316-317.
  28. Ræder, M.O. 1921, s. 296-297.
  29. Opgørelsesbog over leverede frimærker til frimærkekontrollen i perioden 24. maj 1919 til 30. december 1921, fabrikation 133. Arkivet, Post- og Telemuseum, København.
  30. Ræder, M.O. 1921, s. 317.
  31. Frimærkerne var grupperet omkring et billede med to figurer i silhuet, der holder på en urne med valgresultatet. Billedet blev i guldindramning skænket til de tjenestemænd, som kommissionen havde ansat til at bistå med afviklingen af afstemningen. Et eksemplar af det indrammede billede er arkiveret på Sønderborg Slot. Arkiv O. 6.
  32. Ræder, M.O. 1921, s. 306.
  33. Artikel af M. Thirsk (ass.secretary,

- C.I.S., konsul i Århus) i Jyllands Posten den 13. januar 1924: De umulige Afstemningsvilkår.
34. Ræder, M.O. 1921, s. 323.
  35. Clausen, M.P. 1969, s. 52.
  36. Ræder, M.O. 1921, s. 317.
  37. Städtisches Archiv, Flensburg . XVI Abstimmungsarchiv 00066. På den bagerste side i den forsvarligt arkiverede mappe er kommissionens laksegl indsat, og Brudenell-Bruce har egenhændigt skrevet: »Dem Museum in Flensburg zu Erinnerung an die Volksabstimmung«. Sign. E.B.-B.
  38. Danmark frimærkekatalog 2007, Slesvig, s. 291-292. AFA-forlaget. dk.
  39. Stolz, G., 1990, s. 8.